

KULA'DA BULUNAN BİR GRUP KARAMANLICA MEZAR TAŞI ÜZERİNE TESPİTLER

DETERMINATIONS ON A GROUP OF KARAMANLICA GRAVITY STONES IN KULA

Rüstem BOZER

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, rustem.bozer@ankara.edu.tr

Serkan SUNAY

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ssunay@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 1 Eylül 2018
Kabul edildiği tarih: 14 Kasım 2018
Yayınlanma tarihi: 28 Aralık 2018

Article Info

Date submitted: 1 September 2018
Date accepted: 14 November 2018
Date published: 28 December 2018

Anahtar sözcükler

Kula; Karamanlıca; Mezar Taşı; Eski Kilise

Keywords

Kula; Karamanlidika; Tomb Stone; Eski Church

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2018.58.2.25

Öz

Ege bölgesinde Karamanlıca yazılı örnekler, şimdiki bilgilerimizle ilk kez Kula'da tespit edilmiştir. Bazı evlerin kitabelerindeki kısıtlı yazılardan başka bolca yazı mezar taşlarında yer alır. Bugün Kula Belediyesi deposunda korunan ve bir kısmının Eski Kilise'den getirildiğini tespit ettiğimiz örnekler bu yazının konusunu teşkil eder. 1817 ile 1883 yılları arasında tarihli bu mezar taşlarının bir kısmı birden fazla kişi için kullanılmış olup, bazılarında şiirsel ifadeler, bitkisel ve geometrik süslemelere ve mesleki sembolere rastlanmaktadır. Mermerden genel olarak dikdörtgen biçimindeki Karamanlıca yazılmış bu taşlardan çoğu kırık olsa da genellikle yazıları okunabilir durumdadır. Büyük harf kullanımının daha yaygın olduğu metinler, Kula'daki gayrimüslimler hakkında bazı bilgiler sunar.

Abstract

In the Aegean region, the Karamanlidika samples were first identified in Kula with our current knowledge. In addition to the limited writings of some houses' inscriptions, many pieces of writing take place in tombstones. The examples that we find today, which are preserved in the Kula Municipality warehouse and some of which were brought from the Eski Church, are the subject of this article. Some of these tombstones dated from 1817 to 1883 have been used for more than one person and some of them have poetic expressions, herbal and geometrical ornaments and occupational symbols. Although most of these stones, which are generally of rectangular shape, are often broken from marble, they are generally readable. Texts in which capitalization is more common include some information about non-Muslims in Kula.

Kula, tarihi coğrafyası, jeolojik yapısı ve günümüze kadar büyük ölçüde korunan eski kent dokusuyla farklı bilim dallarının ilgisini hak eden bir yerleşimdir. Günümüz metropollerinin karmaşası ve üst üste binen mimari yoğunluk “yavaş şehir” gibi kavramları çok daha kıymetli hale getirmiştir. Bu itibarla, modernitenin unsurlarına sahip olmasının yanında barındırdığı tarihi ve kültürel miras ile Kula, Ege sahil şeridinden iç kısımda kalan rafine kent kimliğiyle öne çıkmaktadır.

Kentin tarihi dokusunu oluşturan unsurlar içinde Hristiyan nüfusun¹ gereksinimleri için yapılmış çeşitli eserler halen muhafaza edilmektedir. Bu kültürel miras içinde, dönemin sosyo-kültürel çehresine ışık tutan değerlerden biri de büyük çoğunluğu son yıllarda keşfedilen Karamanlıca yazılmış mezar taşlarıdır. Bunlar Hristiyanların Ege bölgesindeki Karamanlıca yazdığı mezar taşlarının şimdilik bilinen ilk örnekleri olmasıyla da ayrı bir öneme sahiptir.

Daha evvel Kula Meryem Ana Kilisesi'nin restorasyon çalışmaları esnasında ortaya çıkan Karamanlıca bir grup mezar taşını sadece bir kilisede ortaya çıktığı için bütünlüğünü korumak adına bir makaleye konu edinmiştik (Bozer ve Sunay 103-134). O çalışmamızda Karamanlı denilen ve Türkçe konuşan yazan bu gayrimüslim zümre ile ilgili menşei ve görüşlere yer verdiğimizden burada bu hususu tekrar etmeyeceğiz (Bozer ve Sunay 103-105). Bununla beraber geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayarak Karamanlıca yazılı kitabe ve mezar taşlarıyla ilgili çalışmalarda dikkate değer bir artış olduğunu da belirtmeliyiz (Eyice, *Kitabeler* 25-48; Eyice, *Kitabeler II* 683-696; Demir 3-23; Güngör, *Bir Kitabe* 95-101; Güngör, *Üç Kitabe* 29-31; Güngör, *Niğde ve Nevşehir...* 44-46; Öger ve Türk 1137-1151; Ekin 221-241; Öztürk 81-87; Bozer ve Sunay 103-134).

Kula'da yaptığımız uzun yıllara dayalı araştırmalar neticesinde bazıları dağılmış taşların yanı sıra Eski Kilise'de² de başka mezar taşlarının olduğu tespit edilmişti. Hatta bunlardan bir kısmı 1980'li yıllarda kilise bahçesinde yerinde fotoğraflanmıştı³. Geçen yıllar içinde taşlardan bir kısmı Belediye yanındaki meydana sanki birer şahideymiş gibi kaidelere dikilerek sergilenmiş, sonrasında ise Kula Belediyesi deposuna kaldırılmıştır. Bunlardan başka bazı mezar taşları da

¹ Kula ilgili bilgiler veren tahrir defterlerinden anlaşıldığı kadarıyla 16. yüzyılda Kula'nın yaklaşık %22'sinin gayrimüslimlerden oluştuğu fakat bu oranın giderek azaldığı görülmektedir. Bkz., (Gökçe 1-38) Osmanlı Salnamelerinde ise Kula'daki nüfusun büyük bir kısmının müslümanlardan meydana geldiği, gayrimüslimlerin ise bu sayının bazı zamanlarda yaklaşık %12'si oranında olduğu ve bunların tamamının "Rum" olarak kaydedildiği görülmektedir. 1894 yılı itibariyle Kula'da Müslüman ahali içinde 13355 erkek, 12612 kadın, toplam 25967 kişi; Rum nüfus içerisinde ise 1588 erkek, 1556 kadın, toplam 3144 kişinin bulunduğu, genel oranın dahi bu ölçekte kaldığı anlaşılmaktadır. Salnamelerde Ermeni nüfusa dair bir kayıt bulunmadığı gibi yerleşik Ermeni cemaatle ilgili bilgi de yoktur. Bu bilgilere Mehmet Gündoğdu tarafından Kula Belediyesi için hazırlanan "Osmanlı Devleti Salnamelerinde Kula Kazası" başlıklı yayınlanmamış çalışmadan erişebiliyoruz.

² Ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesinleşmeyen ve Kurtuluş Savaşı sonrasında kısa bir dönem hastane ve sonrasında Eski Jandarma Karakolu olarak da kullanılan kilise, inşa malzemesi ve mimari özellikleri dikkate alındığında 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir.

³ Bu taşlar Eski Kilise bahçesinde Dr. Öğr. Üyesi Rüstem Bozer tarafından bizzat yerinde belgelenmiştir.

Kula'daki konutlarda devşirilerek kullanılmış parçalar halindedir. Tanıtmaya gayret edeceğimiz bu eserler, daha önce yayınladığımız mezar taşlarıyla benzer özellikler arz etmekle birlikte, Kula'nın Karamanlıca yazan gayrimüslimleri hakkında yeni bilgiler barındıran ve bazıları ilk defa tanıtılacak olması sebebiyle de önem arz eden eserler olarak karşımıza çıkmaktadır⁴. Bu taşlar, şimdiye kadar resmi bir kayıt altına alınmamış, sadece belediyenin iyi niyetli girişimleriyle korunmaya çalışılmıştır. Hâlbuki Ege bölgesinde şimdilik bilinen ilk ve tek Karamanlıca yazılmış bu mezar taşlarının ciddi korunmaya ve kayıt altına alınmaya ihtiyacı vardır. Bu çalışmanın da ivedilikle yapılması kaçınılmazdır. İşte bu makalenin kaleme alınması söz konusu taşların okunması ve belgelenerek literatüre geçmesi bakımından da değer taşımaktadır.

Ele alınan mezar taşları devşirme olarak bazı evlerde, Kula Belediyesi deposunda ve Eski Kilise'de tespit edilmiştir. Avlusunda mezar taşlarının bulunduğu ev, Eski Kilise'ye, merdivenlerinde mezar taşı bulunan ev ise Meryem Ana Kilisesi'ne çok yakındır. Bu yakınlıklar dikkate alındığında taşların en yakındaki kiliseden getirildiği akla gelir. Ancak evlerin şimdiki sahipleri taşların nereden ve nasıl alındığını bilmediği gibi her iki kilisedeki yaklaşık aynı tarihlere ait mezar taşlarındaki üslup, taşların nereden getirildiği meselesine ışık tutmaktan uzaktır. Ayrıca iki kilise de Kula ölçeğinde birbirine yakındır. Dolayısıyla kesin bir yargıya varmadan örnekleri incelemek ve değerlendirmekle yetinmek zorunda kalıyoruz.

Bu eserler, kronolojik sıra gözetilerek, form, yazı, süsleme gibi hususlarıyla irdelenip fikirlerimiz aktarılacak ve fakat eserlerdeki dilin filolojik tahlili üzerinde durulmayacaktır⁵. Tanıtılacak mezar taşlarının farklı disiplinlerden araştırmacılara yeni veriler sağlayacağını düşünüyoruz. Mezar taşlarına dair metinlerin yazımızdaki ifadesinde orijinal satır ve harf düzenine bağlı kalınmış, okunamayan kısımlar noktalama işaretleri ile geçilmiştir.

⁴ Tanıtacağımız mezar taşlarından 16 Şubat 1862 tarihli olanı, Ahmet Çelikkol tarafından bir fotoğrafıyla sadece tarih ve kimlik bilgisinden ibaret bir bilgi ile yayınlanmıştır. Ahmet Çelikkol'un yayınladığı diğer üç taştan ikisinin yeri şimdiki depo düzeni içerisinde tespit edilemedi. (Bkz. Çelikkol 16-17); Ayrıca Ahmet Çelikkol'un yayınladığı bu taş ile ele aldığımız örneklerden 12 Ağustos 1844 tarihli olan ikisi Cemal Ekin tarafından yayınlanmıştır. (Bkz. Ekin 221-241)

⁵ 1-11 numaralı taşlar Kula Belediyesi deposunda; 12 ve 13 no.lu taşlar 96. Sokak 27 no.lu konutta; 14 ve 15 numaralı taşlar ise Yörük Hasanların Halil Ağa Sokak 33 No.lu konutta bulunmaktadır.

1-Dikdörtgen biçiminde tasarlandığı anlaşılan mezar taşının üst kısmı günümüze ulaşabilmiştir⁶. Zencirek gibi basit geometrik motif tekrarına dayanan ince bir bordürün taşın kenarlarını dolaştığı anlaşılmaktadır. Mezar taşının 5 Kasım 1834'te ölen Hıtır oğlu için yapıldığı öğrenilebilmekle birlikte, ölen kişinin ismi okunamamaktadır. Sol alt kısımda endaze ölçü aleti tutan ve kabaca işlenen el figürü vardır. Tarih satırı dışında altı satırlık metin şu şekildedir (Fot. 1):

1834 NOEMVRIOU 5
 YARAPPİ HATIRINA KETİR
 PU MEZARDA TEFN OLUNAN
 KULUN HITIR OGLU RAHM
 ETLU M...OLANI SİMAVİ PATİSAH
 LIGINDA O THEOS SİN
 HORSEOI⁷

Fot. 1. 5 Kasım 1834 tarihli mezar taşı (R. Bozer)

2-12 Ağustos 1844'te ölen Pazarloğlu Mihail ve eşi Kurilkin için yapılmış mezar taşı bugün için enine dikdörtgen biçimindedir⁸ (Fot. 2). Taşın ilk yapıldığında daha büyük boyutta olduğu sonradan alt bölümünün bilinçli olarak kısaltıldığı taşın genel yapısı ve bordür süslemelerinin ani kesilişinden anlaşılır. Mezar taşının üst ve yan kenarlarında dolanan halat burma gibi süslenmiş bordüre ince bir çizgi daha

⁶ Taşın mevcut ölçüleri: 53 x 64 cm.

⁷ "O THEOS SİN HORSEOI" ifadesi Yunanca olup "Tanrı günahlarını affetsin" anlamındadır.

⁸ Taşın mevcut ölçüleri: 63 x 45 cm.

eşlik eder. Bu bordürde üst köşeler içe doğru kavislidir. Tamamı büyük harflerle yazılmış aynı gün ölen karı-koca için ortak hazırlanan beş satırlık metin şöyledir:

YA RAPPI PU MEZARTA TEFN OLU
 NAN KULLARIN PAZARLOGLU MIHA
 IL VE ZEVCESI KUIRILKINI SIMA
 VI PATISAHLIGINTA HATIRINA
 KETIR 1844 AUGUSU 12

Fot. 2. 12 Ağustos 1844 tarihli mezar taşı (R. Bozer)

3-13 Aralık 1844'te ölen Kara oğlu Georgi için yapılmış mezar taşı dikdörtgen formunda olup alt kenarı ve sol üst köşesi kırıktır⁹ (Fot. 3). 1980'li yerinde çektiğimiz fotoğraflarından taşın Eski Kilise'den getirildiğini tespit edebilmekteyiz. Zencirek bezemeli bordür taşın kenarlarını dolandır. Bordür sağ üst köşede kesintiye uğratılmış buraya içinde "x" formunda süsleme bulunan küçük bir kare yapılmıştır. Üst kenardaki bordürün ortasında iç içe iki küçük daireden oluşan basit bir rozet yer alır. Taşın ön yüzünde köşelikleri vurgulanmış aynalı kemer formunda çizgisel bir tasarım görülmektedir. Beş satırlık metnin tamamı büyük harflerle yazılıdır.

⁹ Taşın mevcut ölçüleri: 51 x 70 cm.

844 DEKEMVRIOU 13

.A RAPPI HATIRINA KETIR

.U MEZARTA TEFN OLUNAN KARA

OGLU RAHMETLU HA GEORGIYI SI

MAVI PATISAHLIGINTA

Fot. 3. 13 Aralık 1844 tarihli mezar taşı (R. Bozer)

4- Mezar taşı dikdörtgen biçimindedir¹⁰. Taşın çevresine ince bir hat halinde çerçeve yapılmıştır (Fot. 4). 1849 senesinde ölen ve “*Etmekçi*”¹¹ olarak kaydedilen zatın ismi tam olarak okunamamaktadır. Üst bölümde tarih kaydı bunun altında ise altı satırlık metin mevcuttur. Metinde ölen kişinin adı ve “semavi padişahlığında” ibareleri küçük, diğer kısımlar büyük harflidir. Metnin altında şematik bir çizim ile birlikte kepçeye benzer bir gereç tutan el tasvir edilmiştir. Bu şeklin ne olduğu net olarak anlaşılmasa da bir elin, bir kabı, kepçesiyle karıştırıyor gibi görüldüğü ilk

¹⁰ Taşın ölçüleri: 68 x 135 cm.

¹¹ Ekmekçi anlamında kullanılmış olmalıdır.

izlenimde akla gelebilir. Fakat ölen kişinin muhtemelen “ekmekçi” olduğu düşünülürse şematik çizimin bir tandır kesiti veya fırın planı olması daha akla yatkındır (Fot. 5) Zira pek çok yerde olduğu gibi Kula’daki eski fırınların içi de dairesel planlı ve kubbelidir. Metin şu şekildedir:

1849

..udamou 9

YA RAPPI ISPU

MEZARDA DEFN

OLAN KULUN ET

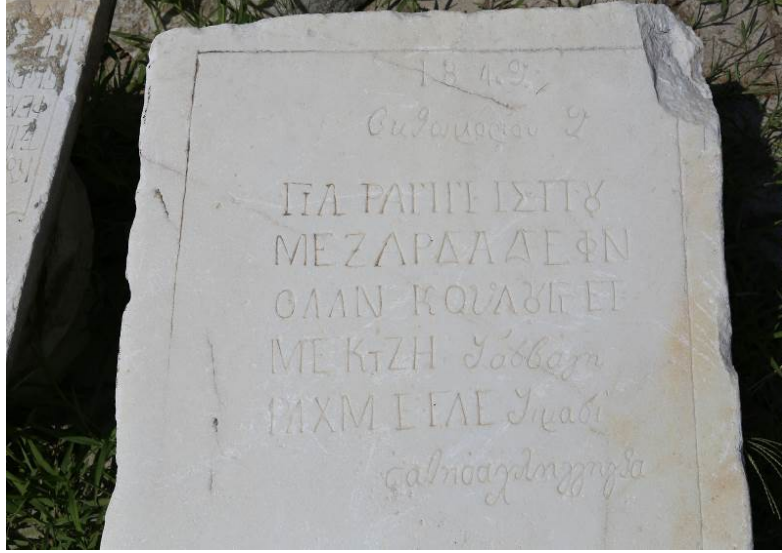
MEKÇİ Zav..aye

RAHM EYLE zimavi

Padisahliginda

Fot. 4. 1849 yılına tarihli taş (R. Bozer)

Fot. 5. 1849 tarihli taştan detay (R. Bozer)

5-26 Ağustos 1850'de ölen Annahursi için yapılmış mezar taşının sadece üst kısmı mevcuttur (Fot. 6). Bu mezar taşı da 1980'li yıllarda Eski Kilise bahçesindeydi. Ancak şimdi nerede olduğu tespit edilememiştir. Üst kenarı yarım daire biçimindeki taşın ön yüzeyine de karşılıklı iç ve dış bükey kavisli kıvrımlarla hareketlendirilmiş bileşik kemer gibi bir form işlenmiştir. Bu açıdan tespiti yapılan mezar taşları içinde özen gösterildiği belli olan bu kemer formu ayrıcalıklı bir yer tutar. Mevcut parçadaki yedi satırlık metin şöyledir:

1850

AUGOU.U 26

FANIDIR PU CIHAN

TEFN OLUNAN .IHAN

ANNAHURSIYI ...S..E.I

ILIAVEIOAN RAHMETLE

...AHS...RT..

Fot. 6. 26 Ağustos 1850 tarihli mezar taşı (R. Bozer)

6-16 Şubat 1862'de vefat eden Angelina için yapılmış mezar taşı dikdörtgen biçiminde olup, alt tarafı diyagonal bir hatla kırıktır¹² (Fot. 7). Taşın yüzeyindeki yazı üstte ince iki çizgiyle oluşturulan kemerle sınırlanmış, diğer kenarlarda ise tek çizgiyle çerçevelenmiştir. Böylelikle kemer köşelikleri de vurgulanmıştır. Taşın üst kısmına sene kaydı, hemen altına ay ve gün bilgileri, bunun altına da tamamı büyük harfle metin kaydedilmiştir. Henüz yirmi yaşında öldüğü anlaşılan genç kadının kaybı sonrasındaki derin üzüntü, metinde feleğe ve bilhassa O'nun derdine derman bulmayan/bulamayan ve soyadından Ermeni olduğu anlaşılan Tabip Havacikian'a sitem şekline bürünmüştür. Metin şu şekildedir:

1862

FEVRUARIU 16

HAIOANNI OGLU EOYNIY

KIZI RAHMETLU ANGELINA

ITMEYUP DERE DINE DERMAN

TABIBI HAVACIKIAN

KULMEDI KUL¹³ ZARI ALEMDE OL NEV DESTE

CIVAN ZLMÜGADRINDEN¹⁴ UTANSIN ÇARHI

¹² Taşın mevcut ölçüleri: 63 x45 cm.

¹³ Gül

¹⁴ Zulm-ü Kadrinden

FELEK HEMAN SERVE PENZERKEN
YIKIRMI¹⁵ YIASINDA VERDI CAN PEK
.....PIRLIK.....
.....

Fot. 7. 16 Şubat 1862 tarihli mezar taşı (R.Bozer)

7- Mezar taşı dikdörtgen biçiminde olup yüzeyindeki metinler bir hayli silinmiştir (Fot. 8) ¹⁶. Taşta yazıların düzeni ve karakterine bakarak birden çok metnin yazılı olduğu anlaşılrsa da, içerikleri hakkında yorumda bulunmak güçtür. Yine de metinlerde “...oğlu Mihaili...” ve “1868 NOEMVRIU 17 MERHUMIN MAHDUMI...O VEFAT ITDI” ifadeleri okunabilmektedir. Buna göre 17 Kasım 1868’de ölen bu şahsın üstte adı geçen kişinin evladı olduğu kabul edilebilir. Üst köşelerde içe kavisli ince bir çerçeve taşın kenarlarını dolandır. Taşın alt kısmında metnin aşağısındaki boşluğa kutusuyla birlikte bir divit tasvir edilmiştir.

¹⁵ Buradaki ifade “yirmi” olarak okunmalıdır.

¹⁶ Taşın ölçüleri: 74 x 121 cm.

Fot. 8. 17 Kasım 1868 tarihli mezar taşı (R.Bozer)

8-1869'un Şubat ayında 75 yaşında ölen Yiannaki oğlu Hristo için yapılmış mezar taşı kırıktır ve parçası eksiktir (Fot. 9). Taş 1980'li yıllarda Eski Kilise bahçesinde yerinde fotoğraflanmıştı. Şimdi belediyeye ait depodadır. Taşın kenarında bir süsleme bordürü olduğu kalan bölümlerden anlaşılır. Tarih dışında beş satır halindeki metnin büyük bir bölümü okunabilir durumdadır. "Kabrini" sağlığında yaptırdığını vurgulamasıyla dikkati çeken metin şöyledir:

1869 FEURUAR 1.

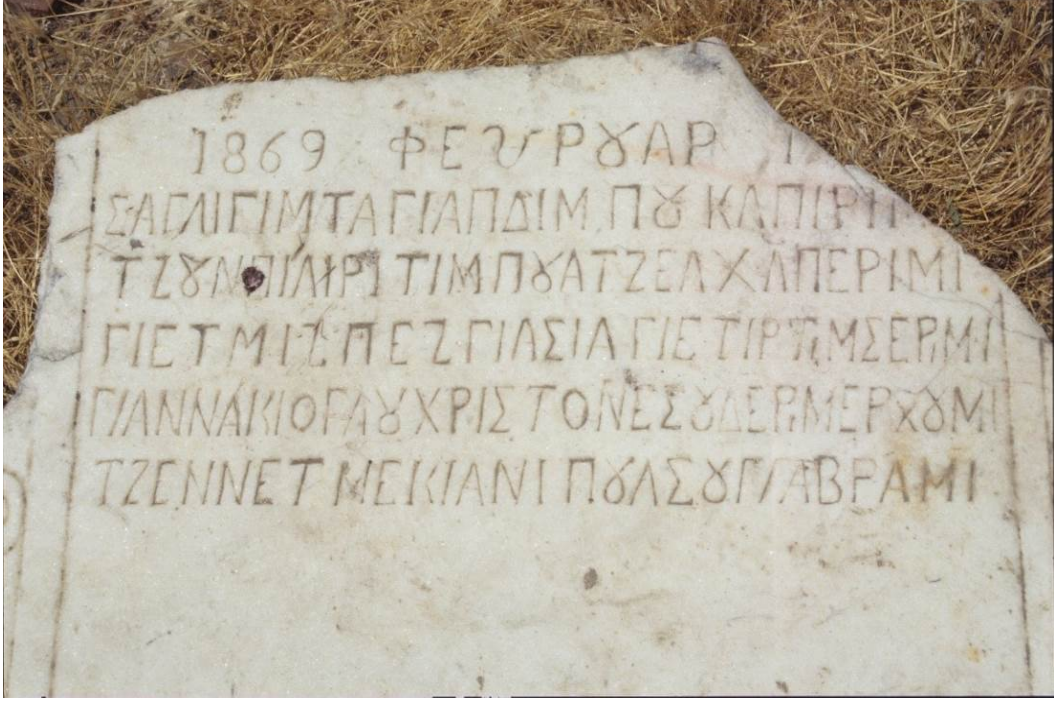
SAGLIGIMTA YAPDIM PU KAPIRI

ÇÜN PILIRITIM PU ACEL HAPERIMI

YIETMIZPEZ YIASIA YIETIRTIM SERIMI

YIANNAKI OGLU HRISTO NESUDERI MERHUMI

CENNET MEKIANI PULSUN AVRAMI

Fot. 9.1 Şubat 1869 tarihli mezar taşı (R.Bozer)

9-13 Ağustos 1876'da ölen Kütahyalı Athanas için yapılmış mezar taşı dikdörtgen biçiminde olup anıtsal boyutlardadır¹⁷. İşçilik ve boyut bakımından diğerlerine göre daha özenli olduğu fark edilen mezar taşında çerçeve/ bordür gibi sınırlayıcı elemanlar yoktur (Fot.10). Mezar taşına Athanas'ın vefatından iki yıl sonra 11 Ağustos 1878'de ölen Karahisar'lı Serafim için de bir metin eklenmiştir. Her iki metin de büyük harfli olup kelime aralarına ve sene kaydı sonrasına nokta konulmuş böylece kelime başlangıcı ve bitişleri belirgin hale getirilmiştir. Mezar taşındaki metinlerde ölen kişi hakkındaki bilgiler adeta şiirsel ifadeler kullanılarak sunulmuştur.

¹⁷ Mezar taşı 57 x 121 cm. ölçüleriyle Kula'daki Karamanlıca mezar taşları içinde şimdilik en anıtsal boyutlara sahip bir kaç örnekten biridir.

Fot. 10.13 Ağustos 1876 ve 11 Ağustos 1878 tarihli mezar taşı (R.Bozer)

Taşın üst kısmına Athanas için yazılmış sekiz satırlık metnin altına, ortaya sene kaydı, sağ yana küçük harflerle ay ve gün bilgisi düşülmüştür. Ölüm yılında binler hanesi yoktur. Buna karşılık hemen sol taraftaki çizgisel karakterdeki süslemenin bir ucu yukarı doğru uzatılarak adeta binler hanesine işaret eder gibi işlenmiştir. Bu bilgilerin hemen altına ise dekoratif amaçla figür ve eşya içeren süslemeler yapılmıştır. Ortada 876 ibaresi altına rastlayacak şekilde çizgisel kıvrımlarla sade bir süs yapılmış; sol kısma üzerine Yunan haçı işlenen bir kitap; sağ tarafa ise dividi hokkaya batıran bir el figürü tasvir edilmiştir. Bilekten itibaren kıyafetin kıvrımlarının da detaylandırıldığı içten görünüşü sunulan el tasviri taştaki en derin ve itinalı oyma işçiliğine sahiptir (Fot.11). Athanas için yazılmış metin şöyledir:

KIOR¹⁸ NE YAZMIS KILKI KUTU
 RET TEFTERI TIVANIMI YANTI RUP
 NAR MEGLE KIYI AHIR CANIMI PU
 KAZA KELTI BANA HAKTAN KIME SEK
 VA ETEM KIMSEYE ETMEM SIKAYET
 RAZIAM FERMANIMI ISMIM ATHANAS
 KIOTAYIALI SULTANIN SEVEN RAHMIN
 SEVAP

1876 Augoustou 13

Fot. 11. 13 Ağustos 1876 ve 11 Ağustos 1878 tarihli mezar taşı detayı (R.Bozer)

¹⁸ Burada “KIOR” ifadesi “GÖR” şeklinde okunmalıdır.

Taşın alt bölümünde Karahisarlı Serafim için dokuz satırlık bir metin yazılarak altına 11 Ağustos 878 tarihi düşülmüştür. Burada da sene kaydı olarak yazılmış 878'in önüne ucu yukarı doğru uzatılarak adeta binler hanesine işaret eden kıvrımlı bir süs vardır.

Tarihin altında, sağda çizgisel karakterde sunulan basit bir kaide ve kitap tasviri yer alır. Çapraz duran kitap bir köşesiyle alttaki kaideye temas eder gibidir. Bu sahneye bakınca masa üstünde duran bir kitap tasviri yapıldığı akla gelir. Kapağında basit bir çiçek işlenen kitap hem yukardakine göre daha büyüktür hem de cilt kalınlığını gösterecek şekilde bir perspektif arayışı yansıtır. Masa olması muhtemel şekil ise basitçe sütun başlığı ve gövdesini andıran bir şekil gibi işlenmiştir.

Taşın sol alt kısmına ise yine dividi hokkaya batıran bir el figürü işlenmiş; bunun altına ise küçük harflerle “*maragiosgian*” ibaresi yazılmıştır. Yukardakine benzer tarzda bilekten itibaren kıyafet kıvrımlarının da işlendiği el bu kez dıştan görüldüğü haliyle sunulmuştur Süslemedeki detaylara özen gösterildiği hokkanın kaidesindeki yivlerden, bir çift kulpundan ve gövdesine işlenmiş çiçek motifinden anlaşılmaktadır (Fot.12). Metin şu şekildedir:

MEKIARIMET MEKTEPİNTE VAR İTI GAYET
 ARZUM TERSİ EZPERİMTE KIORMEZİTİM
 PİOUTUN KIURREGİ SSERIAN EMİR
 RUHİME ETA EGİLESİN OZUM NE
 ÇARE ANTE MUNTAZİR OLUP
 TERK EGİLETİM İSMİM SERAFİM
 VE ASLİM VATANIM KARAI SAR HUI
 VATAN PERVER AZİMET İTTİ CİHAN
 TAN

1878 augousto

11

Maragiosgian

Fot. 12. 13 Ağustos 1876 ve 11 Ağustos 1878 tarihli mezar taşı detayı (R.Bozer)

Birbirinden yaklaşık iki yıl arayla tarih düşülmüş metinler karakter ve yazı biçimi bakımından ortak özellikler taşımaktadır. Her iki metnin ve hatta figürlerin üslup birlikteliği mevcuttur. Sene dizisinin ilk rakamındaki kıvrımlı hat, divid tutan el figürlerindeki benzerlikler de yazıları ve figürlü süslemeleri aynı ustanın yaptığını akla getirmektedir¹⁹. Ölen kişilerle bir bağlantısı kurulamayan yukarıda bahsettiğimiz “*Maragiosgian*” ifadesi ise muhtemelen bu taşları yapan Ermeni bir ustanın imzasıdır²⁰.

¹⁹ Taştaki gerek yazı karakteri gerekse metinleri tanımlayan tasvirlerin benzerliği, aynı ustaya ait olmaktan başka taşın aynı zamanda işlendiğini düşündürür. Başka bir deyişle farklı zamanda ölen kişiler için aynı zamanda tasarlanmış bir taş olma ihtimali yüksektir.

²⁰ *Maragiosgian*'daki “*ian*” ibaresinden söz konusu ifadenin bir Ermeni soyadına işaret ettiği anlaşılıyor. Kula hakkında bilgiler veren salname vb. tarihi belgelerde Ermeni nüfusun varlığına dair herhangi bir ifadeye rastlamıyoruz. Fakat daha önce de Kula Meryem Ana Kilisesi mezar taşları hakkındaki makalemizde soyadından Ermeni olduğu anlaşılan bir zatın mezar taşını yayınlamış ve aynı yüzde hem Ermeni harfleriyle hem de Yunan harfleriyle Türkçe aynı metne sahip bu eserin altını önemle çizmiştik. Erzincan'ın Pakarıç Kariyesi'nden gelmiş bu zat gibi çeşitli sebeplerle burada çalışan çok az kişiden bahsedilebileceğini öngörüyoruz.

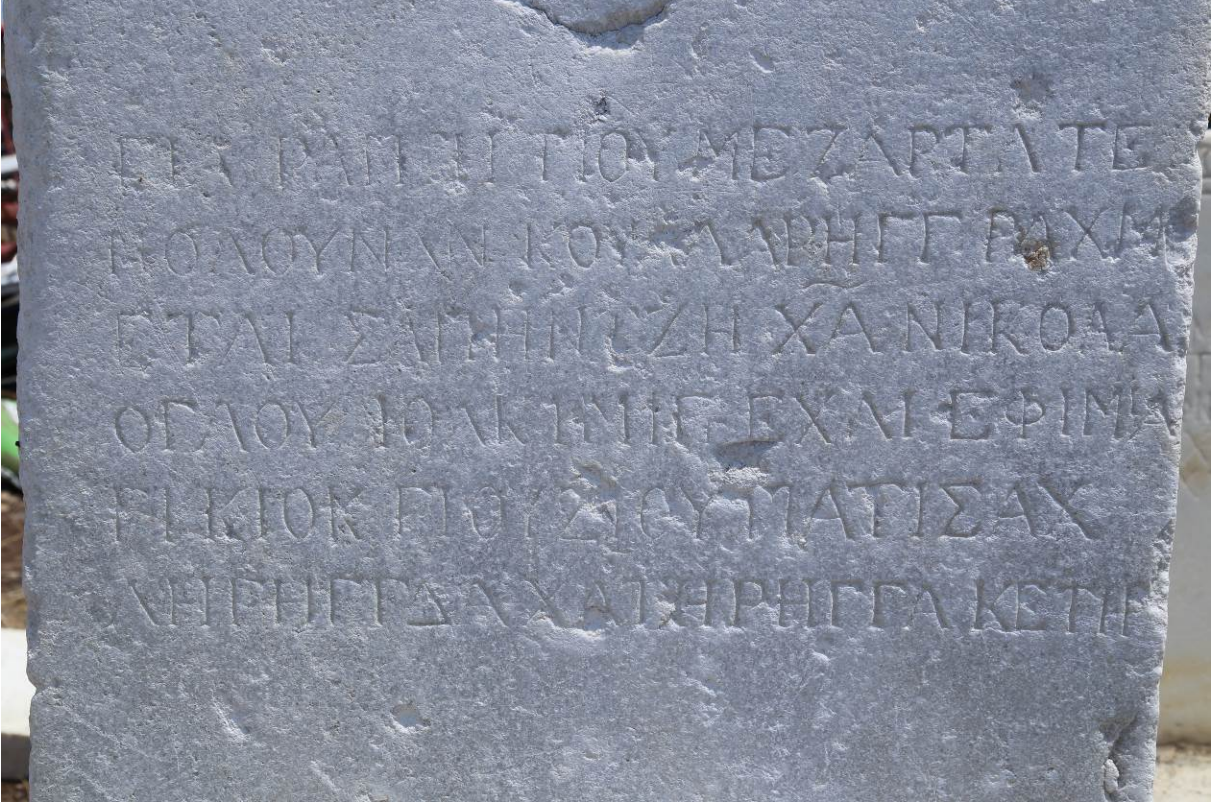
10-12 Ağustos 1883'te ölen Ioakim ve Efimia için yapılmış mezar taşı dikdörtgen biçiminde olup, oldukça sade ve süslemeden yoksundur²¹ (Fot. 13). Taşın bütününe sadece bu iki kişi için tasarlandığı, bu tarihten sonra bir metin ilavesi düşünülmeyişi, taşın boşluk doluluk oranından anlaşılmaktadır. Tarih belirten satırı adeta bir kemer vurgusu gibi kavisli yazılmıştır. Tarih haricinde altı satırlık metin şöyledir (Fot. 14):

1883 AUGOUSTOU 12
 YA RAPPY BU MEZARTA TEF
 N OLUNAN KULLARIN RAHM
 ETLI SABINCI HA NIKOLA
 OGLU IOAKIMYI EHLI EFIMIA
 YI KIOKGIOUZUOU (GÖKYÜZÜ) PATISAH
 LIGINDA HATIRINA KETIR

Fot. 13. 12 Ağustos 1883 tarihli mezar taşı (R.Bozer)

²¹ Taşın ölçüleri: 64 x 112 cm.

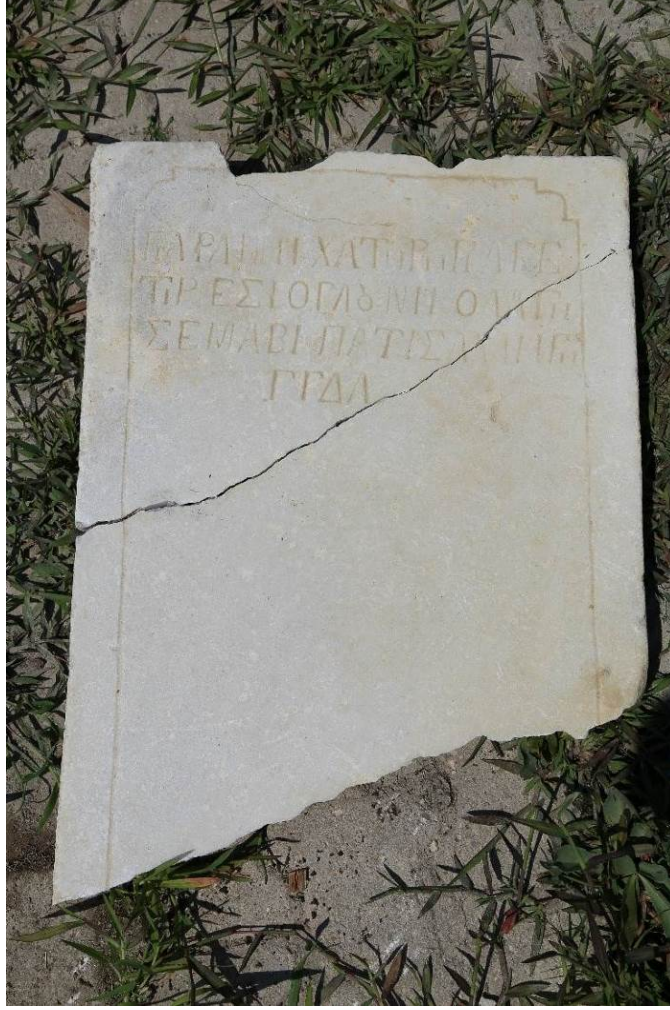

Fot. 14. 12 Ağustos 1883 tarihli mezar taşı detayı (R.Bozer)

11- Esi oğlu Nikola için yapılmış dikdörtgen biçimindeki mezar taşının alt kısmı kırılarak kaybolmuş sadece üst bölümü kalabilmiştir²² (Fotoğraf 14). Mevcut taş ise kırık iki parça halindedir. Etrafı, köşelerde kavisli çizgisel bir çerçeveye süslenen taşta, metnin bütünü görülmekle birlikte, Nikola'nın ölüm tarihinin kaydedilmeyişi dikkat çekicidir. Bu bakımdan Kula'daki mezar taşlarının içinde ilgi çekici bir örnektir. Bu parçadaki metnin sadece üst kısma yazıldığı, alt tarafta daha sonra ilave edilebilecek kişilere ait metinler için bilinçli bir boşluk bırakıldığı anlaşılmaktadır. Metin şu şekildedir:

YA RAPPI HATIRINA KE
TIR ESIOGLU NIKOLAYI
SEMAVİ PATISAHLIGI
NDA

²² Taşın mevcut ölçüleri: 53 x 64 cm.

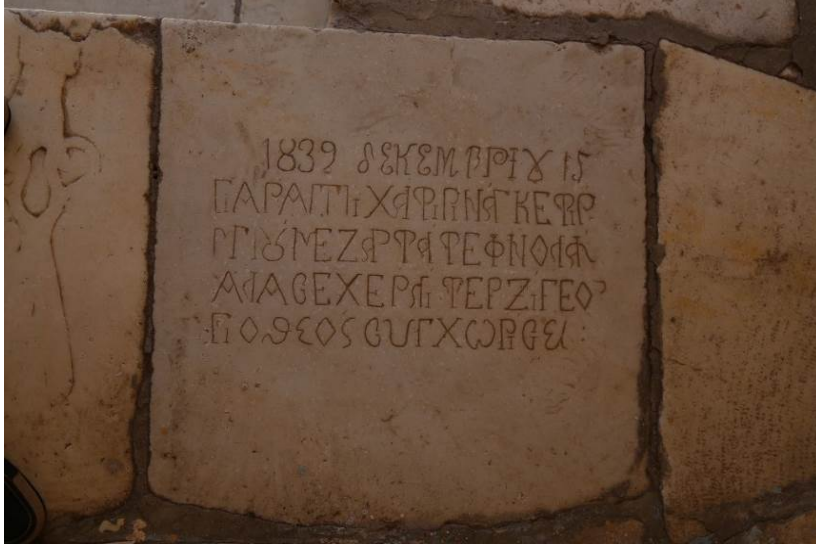

Fot. 15. Eşi Oğlu Nikola için yapılmış tarihsiz mezar taşı (R.Bozer)

12- 96. Sokak'da 27 no.lu konutun sokak kotundan kapıya uzanan merdiveninde 15 Aralık 1839'da ölen Alaşehir'li Terzi Geo'nun bilgilerini kaydeden ve süslemesiz parçadaki beş satırlık metin şöyledir²³ (Fot. 16):

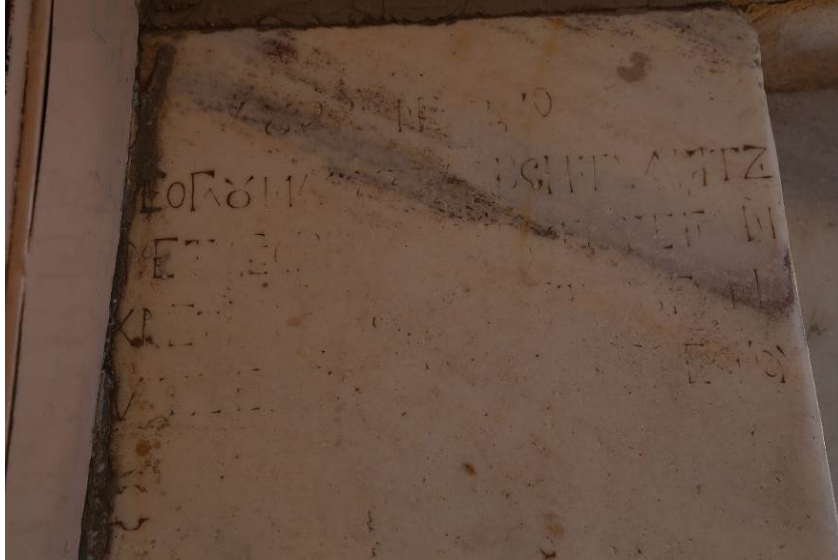
1839 Dekembriu 15
YA RAPPİ HATIRINA KETİR
PIU MEZARTA TEFN OLAN
ALAŞEHERLİ TERZİ GEO'
YI O THEOS SIGHORIGSI

²³ Taşın mevcut ölçüleri: 66 x 65 cm.

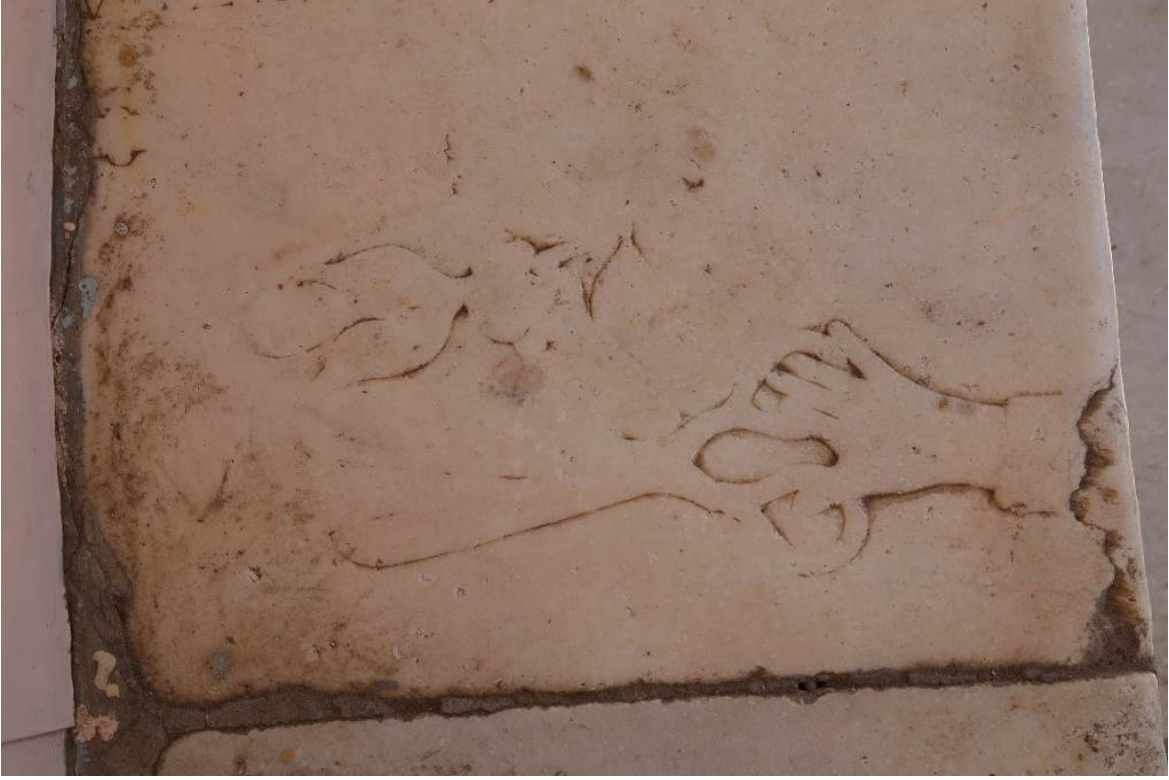
Fot. 16. 15 Ağustos 1839 tarihli mezar taşı (R.Bozer)

13-Aynı merdiven basamağında bu parçanın yanında bir diğer taş parçası da belki de kapı eşiği önünde olması sebebiyle fazlaca yıpranmıştır²⁴ (Fot. 17). Çok az bir kısmı okunabilen parçanın üst bölümündeki “1828 Fe..” ve “EOGLUMA...” ifadelerinden taşın Şubat 1828’de ölmüş bir erkeğe ait olduğu tespit edilmektedir. Tarih kaydı altına büyük harflerle kazınmış en az dört satırlık bir metin olduğu fark edilir. Metnin altına biraz boşluk bırakıldıktan sonra yatay vaziyette bir lale ile bir de makas tutan el figürü yapılmıştır (Fot. 18). Bilekten itibaren sağ eli dış görünüşüyle tasvir eden el, ağzı açık bir makası tutmaktadır.

Fot.17. 1828 Şubat tarihli mezar taşından detay (R.Bozer)

²⁴ Taşın mevcut ölçüleri: 68 x 86 cm.

Fot.18. 1828 Şubat tarihli mezar taşından detay (R.Bozer)

14- 7 Ocak 1817 tarihinde ölen Mihail için yapılan ve dikdörtgen biçiminde tasarlandığı anlaşılan mezar taşının alt bölümü kırıktır (Fot. 19). Süslemeden yoksun bu parçada tarih kaydı haricinde büyük harflerle yazılan beş satırlık metin vardır:

1817 GINARIU 7

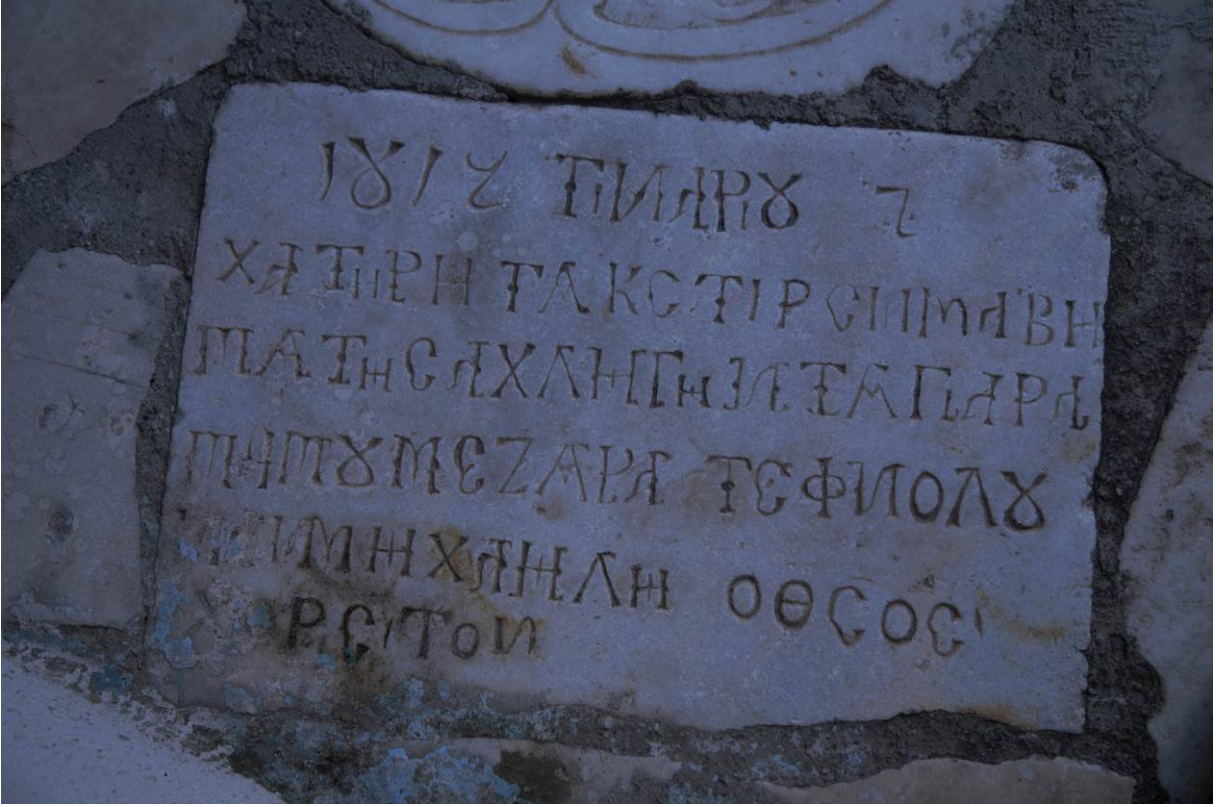
HATIRINA KETİR SIMAVI

PATİSAHLIGINDA YARA

PPI PU MEZARA TEFNOLU

NAN MIHAILI OTEOS'

..HORSITOU

Fot. 19. 17 Ocak 1817 tarihli mezar taşı (R.Bozer)

15- 30 Ekim 1855'de ölen Despina için yapılmış mezar taşı bugün kırık olsa da bitkisel bezemenin oluşturduğu kavis, taşın üst kenarının kemerli olduğunu düşündürür (Fot. 20). Kemerin altına kıvrımlı dallar arasında sade çiçek motiflerinden oluşan bitkisel bir bezeme yapılmıştır. Tarih kaydı, dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Tamamı büyük harflerle yazılmış metin şöyledir:

1855

OKTO..O..30

YARAPPI POU DARI FANIDEN KIOTZ

IDEN.KOULU .EUOUMIN..KIZI RAHMET

LI DESPINAI ETMEKIL.E...

Fot. 20. 30 Ekim 1855 tarihli mezar taşı (R.Bozer)

Kula'da yaptığımız araştırmalar neticesinde, bahsi geçen kilise çevresinde, belediyeye ait depoda ve çeşitli konutlarda devşirilmiş parçalar halinde tespit edilen 15 adet mezar taşının yalnızca iki tanesi sağlamdır. Diğerleri az veya çok kırıktır. 1980'li yıllarda Eski Kilise'nin bahçesinden çektiğimiz fotoğraflarda "meander" süslemeye sahip bazı taşların da olduğu görülmektedir (Fot. 21, 22). Fakat bu taşların günümüzde nerede olduğunu bilemiyoruz.

Fot. 21. 1980'li yıllarda Eski Kilise Bahçesindeki Mezar Taşları (R.Bozer)

Fot. 22. 1980'li yıllarda Eski Kilise Bahçesindeki Mezar Taşları (R.Bozer)

Daha evvel tanıttığımız Meryem Ana Kilisesi mezar taşları gibi bunların da mezarlıkta nasıl konumlandırıldığını net olarak bilmemekle birlikte, mezar üstünde birer kapak gibi kullanıldığını düşünmek mümkündür. Zirâ taşların sadece bir yüzü yazı, desen, çerçeve çizgisi gibi elemanlarla bütünüyle kullanılmış; birer şahide gibi dik konumda kullanıldığını gösteren hiçbir belirtiye rastlanmamıştır (Bozer ve Sunay 115).

Taşlardan çoğu kırık olsa da hem sağlam olanlarına bakarak hem de cephe görünüşleri ve tasarımları bakımından genellikle dikdörtgen biçiminde yapıldıkları anlaşılır. 1850 ve 1855 tarihli mezar taşlarında olduğu gibi, bazılarının üst kenarları yarım daire şeklinde kavislendirilmiştir.

Mezar taşlarından bir kısmı birden fazla kişi için kullanılmıştır. Kırık olanların hepsindeki durum tam tespit edilemese de, elimizdeki 15 taştan ikisinde iki kişi için ayrı tarihlerde ayrı metinlerin hazırlandığı görülür. Daha ilginç bir durum ise 12 Ağustos 1883 tarihli ve 12 Ağustos 1844 tarihli iki taşa karşımıza çıkar. Bu iki taşa aynı gün ölen ikişer kişi için tek bir metin yazılmıştır. 12 Ağustos 1844 tarihli taştaki metinde “bu mezarda def olan kulların Pazarloğlu Mihail ve zevcesi” ibaresinden aynı tarihte ölen karı-koca için tek bir tasarım yapıldığı ortaya çıkmaktadır. 12 Ağustos 1883 tarihli örnekteki “kulların” ifadesinden, burada da iki kişi için ortak bir metin hazırlandığı fark edilse de yazıyı tam olarak

okuyamadığımız için kişilerin yakınlık derecesini tespit edebilmiş değiliz. Ölülerin aynı tarihte olması, ölüm sebepleri için kaza, yangın, doğal afet, salgın hastalık, cinayet vb. etkenlerden birini akla getirmektedir.

Ne yazık ki hepsi sağlam durumda olmadığından mevcut kırık parçanın bütününe ne kadarını yansıttığını bilemiyoruz. Yine de bilinen örneklerden bazılarında aynı taş daha sonra da kullanabilmek için ilk ölen kişiye ait metnin üst kısımlara yazıldığını sonraki ilaveler için alt kısımda bilinçli bir boşluk bırakıldığı anlaşılmaktadır. Yeni metin ilavesi bu mezar taşlarının Kula'da yapıldığını göstermektedir. Ayrıca 13 Ağustos 1876 ve 11 Ağustos 1878 tarihlerini veren bir örneğimizde sene dizisinin ilk rakamındaki yazı karakteri, kıvrımlı hat, divit tutan el figürlerindeki benzerlikler, bunları aynı ustanın yaptığını akla getirmektedir. Maragiosgian imzasını da taşıyan bu mezar taşı Kula'daki Karamanlıca yazılmış benzerleri arasında muhtemel usta imzası taşıyan şimdilik tek örnek olmasıyla da ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Ele aldığımız örneklerde dikkat çekici bir diğer husus da ölen kişilerin memleketlerine vurgu yapılmasıdır. Karahisarlı Serafim, Kütahyalı Athanas, Alaşehirli Geo gibi Kula dışındaki yerlere atıf yapan ifadelerden bu tarz memleket bildiren metinlerin aslen Kula'lı olmayanlar için tercih edildiği, zaten Kula'lı olanlar için böyle bir bilgi verilmesine ihtiyaç duyulmadığını düşündürür. Daha evvel yayınladığımız Kula Meryem Ana Kilisesi mezar taşları arasında da "Rodos'lu Nikola Hoca" ve Erzincan'ın Pakariç Kariyesi'nden Elpizian gibi benzer ifadeler dikkati çekmektedir (Bozer ve Sunay 118).

Mezar taşlarındaki metinlerin çoğunda tamamında büyük harf kullanılmış; dil Yunan harfleriyle Türkçe yazılmıştır. Az sayıdaki taşta "o theos sinkhoreisis" *tanrı günahlarını bağışlasın* anlamına gelen Yunanca söz dizisi de görülür. 1849'da ölen Ekmekçi ile 1878'de ölen Karahisarlı Serafim için yapılmış mezar taşında küçük harfler kullanılmış; bir örnekte ise iki ayrı kişi için hazırlanan metinlerden biri büyük, diğeri küçük harfle yazılmıştır.

Aynı taşta sonradan ilave olunan metinlerin neredeyse tamamında harf boyu ve karakterinin az da olsa farklılaştığı tespit edilmektedir. Metinlerdeki kelime aralarında boşluk yoktur. Ayrıca kelimelerin satır sonlarında herhangi bir kural gözetilmeksizin gelişigüzel bölündüğü de dikkati çeker. Sadece 13 Ağustos 1876 tarihli taşın metninde kelime aralarında ve sene kaydı sonunda nokta kullanılarak kelime başlangıcı ve sonu belirgin hale getirilmiştir. Şüphesiz bu durum yüzey

tasarımını ilgilendirdiği kadar aslen yazım/gramer açısından dilbilimcilerin de ele alması ve değerlendirmesi gerekli hususlardandır.

Taşlarda ölüm tarihinin genellikle metnin üst kısmında verildiği dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, Pazarloğlu Mihail ve zevcesinin (1844), Kütahyalı Athanas'ın (1876) , Karahisarlı Serafim'in (1878) ölüm bilgilerinin metin sonuna verildiği örnekler de vardır. Esi oğlu Nikola için yapılmış mezar taşında ise tarih kaydının bulunmaması şimdilik istisnai bir durumdur.

Ele aldığımız 1869 Şubat tarihli mezar taşında adı geçen Yiannaki oğlu Hristo'nun "SAGLIGIMTA YAPDIM PU KAPIRI..." ifadesinden kabrini ölmeden önce yaptırdığı anlaşılır. Böyle bir ifade Kula'daki mezar taşları içinde rastlanan bir durum değildir. Böylelikle kişinin ölüm tarihi dışındaki metni ölmeden önce hazırladığı ve bu şekilde yazılmasını vasiyet ettiği anlaşılır.

Taşlardan sekiz tanesinde metin bir bordür veya çerçeve ile kuşatılmıştır. Bazılarında basit çizgisel bir kontur, bazılarında ise üstte kemerli bir tasarım mevcuttur. Ele aldığımız mezar taşlarından 12 Ağustos 1883 tarihli örnek ise hayli yoğun ve süslemesiz olmasına rağmen boşluk doluluk oranı ile daha ileri bir üslup arz etmekte, ayrıca tarih kaydının adeta bir kemer tasarımı verecek şekilde kavisli yazılmasıyla da dikkati çekmektedir.

Mezar taşlarında, çok yoğun olmamakla birlikte makas tutan veya dividini hokkaya batıran el gibi süsleyici figüratif unsurlar da görülür. Bunların ölen kişinin mesleğini/uğraşısını yansıtan birer sembol oldukları söylenebilir. 1828'in Şubat ayı tarihli örneğimizde makas tutan el figürü muhtemel bir manifaturacı, belki de bir terziye dair meslek sembolü olarak yorumlanabilir. Mesleği veya uğraşı metinde açıkça belirtilen kişi için mutlaka bir sembol yapılması şart olmadığı gibi bazen sembolle işaret edilen mesleğe metinde işaret edilmediği de görülmektedir. Masa üzerinde veya bağımsız olarak tasvir edilmiş kutsal kitap, ölen kişinin dindarlığı, okur-yazarlığı veya dini bir mesleği olduğunun işareti olabilir. Bundan başka "ekmekçi" olarak nitelenen zat için tandır ya da şematik bir fırın planı; bir terzi veya manifaturacı için de endaze ölçü aleti tasvir edilmiştir²⁵.

²⁵ Daha evvel yayınladığımız Meryem Ana Kilisesi mezar taşları arasında 2 Mayıs 1843'te ölen Keleş Pali'nin oğlu Gavril için yapılmış örneğimizde de bir müzik aleti veya divit kutusuna benzettiğimiz şeklin de bir endaze ölçü aleti olduğu tespit edilmiştir. (Bkz, Bozer ve Sunay 108).

Ele aldığımız örnekler içinde bitkisel süslemeye sahip mezar taşı sayısı çok daha azınlıktadır. 11 Ağustos 1876 tarihli taşta basit sade bir rozet çiçeği, 1828 Şubat ayına tarihli diğerinde ise lale motifi görülmektedir. 30 Ekim 1855’de ölen Despina için yapılmış mezar taşında açmaya yüz tutmuş laleye benzer oldukça basit ve natüralist üslupta çiçek motifleri vardır.

Geometrik süsleme azdır; bordürlerdeki birkaç örnek söz konusu edilebilir. Bunlar da zencirek ve halat burma gibi yalın düzenlemelerdir. Tespit ettiğimiz taşlarda haçın az tercih edilmesi ayrıca dikkat çeken bir husustur. 11 Ağustos 1876’da ölen Kütahyalı Serafim’e ait taşta kitap üzerinde basit bir Yunan haçı yer alır.

Ele alınan mezar taşları 1817 ile 1883 yılları arasındaki zamana aittir. Buradan hareketle halk arasında Eski Kilise adıyla da bilinen kilisenin Kula’da son dönemlerde restorasyon geçiren Meryem Ana Kilisesi’nden (1837) daha önce inşa edildiği kesinleşmektedir. Ayrıca Eski Kilise’nin Meryem Ana Kilisesi’nin inşasından sonra da faal olduğu ve buraya defin gerçekleştiği açıktır. Kilise çevresinde yapılacak bir kazı çalışmasıyla ortaya çıkacak mezar taşlarındaki tarihler yapının inşa tarihi için de bir ipucu sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bozer, Rüstem ve Serkan Sunay. “Kula Meryem Ana Kilisesi Karamanlıca Mezar Taşları.” *Bellekten* LXXX.287 (2016):103-134.
- Çelikkol, Ahmet. “Kula’da Karamanice Mezar Taşları.” *Popüler Tarih* 58 (2005):16-17.
- Demir, Necati. “Türkiye’de Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabeler ve Karaman Türklerinin Dili.” *Zeitschrift für die Welt der Türken* 2.1 (2010): 3-23.
- Ekin, Cemal. “Karamanlıların Soy Kütükleri: Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Mezar Taşları.” *Sanat Tarihi Dergisi* XXVI.2 (2017): 221-241.
- Eyice, Semavi. “Anadolu’da Karamanlıca Kitabeler.” *Bellekten* XXXIX.153 (1975):25-48.
- . “Anadolu’da ‘Karamanlıca’ Kitabeler II (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler)” *Bellekten* XLIV.176 (1980):683-696.
- Gökçe, Turan. “XVI. Yüzyılda Kula.” *Manisa Araştırmaları 1*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, 2001. 1-38.

Güngör, Harun. "Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitabe." *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 33 (1984): 95-101.

---. "Karamanlıca Üç Kitabe." *Türk Dünyası Tarih Dergisi* III.34(1989):29-31.

---. "Niğde ve Nevşehir Yöresinde Karamanlıca Kitabeler." *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 168 (2000): 44-46.

Öger, Adem ve Ahmet Turan Türk. "Kültürel Bağlamda Kapadokya Bölgesinde Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabelerin Dili." *International Journal of Social Science* 6.8 (2013):1137-1151.

Öztürk, İbrahim. "Niğde'de Yaşamış Türk Ortodokslar ve Onlardan Kalan Üç Kitabe." *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (1996): 81-87.